

ЯШИЛ РИВОЖЛАНИШ ГА ЎТИШДА ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ МОЛИЯВИЙ ХАТАРЛАРДАН СУВУРТАЛАШ

Узоқбоев Равшанжон Абдурашидович

Катта ўқитувчи НамДТУ “Бухгалтерия ҳисоби ва аудит” кафедраси

uzrvshn@mail.ru

тел.: +998993144634

Қодиров Хусанбой Соҳибжон ўғли

НамДТУ “Бухгалтерия ҳисоби” йўналиши 2-курс талабаси

Аннотация:

Мазкур мақолада кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни молиявий хатарлардан суғурталаш масалалари ёритилган. Шунингдек мақолада кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни молиявий хатарлардан суғурталашнинг турлари баён қилинган.

Калит сўзлар: кичик бизнес, молиявий хатарлар, молиявий хатарлардан суғурталаш, суғурта ҳимояси.

Introduction

Молиявий хавф-хатарларни суғурта қилиш институти иқтисодий институтлар тузилмасида етакчи ўринлардан бирини эгаллайди, давлатнинг ижтимоий-иқтисодий сиёсатини ривожлантиришда муҳим йўналтирувчи вектор ҳисобланади. Суғурта муносабатлари эҳтимолий (хавфли) хусусиятга эга, чунки суғурта қилинган воқеаларнинг қачон юз беришини, улар неча марта содир бўлишини, қайси шахсларга (жисмоний ёки юридик) таъсир этишини ва суғурта ташкилоти томонидан қандай миқдорда тўлов амалга оширилишини олдиндан билиб бўлмайди.

Милий иқтисодиётда хўжалик юритувчи субъектларнинг иқтисодий манфаатларини мувозанатли амалга ошириш ва хавф-хатар омилларини нейтраллаштириш учун давлат бюджетига кирмайдиган ижтимоий фондларни шакллантириш ва фаолият юритиш жараёни табиийдир.

Тадбиркорлик субъектлари ўз фаолияти давомида суғурта сектори ҳамда бошқа кўплаб ташкилотлар билан ўзаро алоқа қиладилар. Бунинг натижасида тадбиркорлик субъектларининг хавф-хатарлари билан суғурта институтлари ўртасида яқин боғлиқлик юзага келади. Бу боғлиқлик тадбиркорлик субъектлари хавфлари суғурта ташкилоти хавф даражасига қандай таъсир кўрсатса, суғурта механизми ҳам тадбиркорлик субъекти фаолияти самарадорлигига шунчалик таъсир кўрсатиши орқали намоён бўлади.

Ушбу ўзаро боғлиқлик молиявий хавф-хатарларни суғурта қилиш тизимида суғурталанувчиларнинг муҳим ўрнига эга эканлигини таъкидлаб туради.

Суғурта бир вақтнинг ўзида мамлакатдаги иқтисодий ва ижтимоий вазиятни барқарорлаштирувчи омиллардан бири ва иқтисодиёт ҳамда бизнес соҳаларидан бири сифатида ҳам намоён бўлади.

Замонавий суғурта молиявий хавф-хатарларни бошқариш усули ва молиявий менежмент воситаси сифатида қуйидаги ҳолатларда қўлланилади:

- хавф-хатарларни олдини олиш ва камайитириш бўйича чоралар етарли эмас ёки иқтисодий жиҳатдан самарасиз бўлганда;
- хўжалик фаолияти субъектларининг иқтисодий жиҳатдан мустақиллиги мавжуд бўлганда, яъни мулкчилик шакллариининг хилма-хиллиги асосида фаолият юритилганда;
- ишлаб чиқаришда (тармоқда) ихтиёрий суғурта учун зарур бўлган қўшимча маҳсулот мавжуд бўлганда;
- фаолият хавфи мавжуд бўлса-да, у унчалик хатарли бўлмаган ҳолларда;
- суғурта хизматлари етарлича ишончли бўлиб, суғурта компаниясининг молиявий барқарорлиги суғурталанувчининг масъулияти ва мулкани реал суғурта ҳимояси билан таъминлашга қодир бўлганда.

Тадбиркорлик фаолиятидаги молиявий хавф-хатарларни суғурта қилишни хўжалик юритувчи субъектлар томонидан улар кутаётган натижаларни ололмаслик ёки йўқотиш хавфига қарши суғурта сифатида талқин қилиш лозим.

Суғурта компаниялари суғурта шартномаси шартларига кўра, бундай ҳолатлар юз берганда суғурталанувчиларга улар йўқотган даромадлар ёки қўшимча харажатларининг тўлиқ ёки қисман қопланишини (шартнома бўйича) амалга ошириш мажбуриятини ўз зиммаларига оладилар.

Бундай ҳолатларга қуйидагилар киради:

- ишлаб чиқариш ёки бошқа турдаги фаолиятнинг тўхташи ёки ҳажмининг камайиши (шартномада кўрсатилган сабабларга кўра);
- суғурталанувчининг контрагентларининг банкрот бўлиши;
- суғурталанувчи контрагентларининг, яъни битим бўйича кредиторларининг шартнома мажбуриятларини бажармаслиги;
- давлат органлари томонидан қабул қилинган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ва бошқа ҳаракатлар, суғурталанувчи ҳолатининг ёмонлашишига олиб келадиган ҳолатлар;
- суғурталанувчининг суд ишларида иштирок этиши ва ҳоказо.

Ушбу мазмунда тадбиркорлик хавф-хатарларини суғурта қилишни молиявий хавф-хатарларни суғурта қилиш деб ҳам аташ мумкин ва уни мулкӣ суғуртанинг бир йўналиши сифатида таснифлаш мумкин.

Молиявий хавф-хатарларни суғурта қилишнинг хўжалик субъектларига йўқотишларни қоплаш кафолатларини таъминлашдаги роли суғурта тизими орқали амалга оширилади, яъни хўжалик бирликларининг иқтисодий манфаатларини ривожлантиришда, уларнинг нотўғри ҳолатлардан ҳимоясини оширишда, зарар ва даромад йўқотишларини тўлиқ ва ўз вақтида қоплашда, суғурта операцияларидан олинган солиқлар ҳисобига давлат бюджетига қўшимча маблағ киритишда таъминланади. Бу асосда биринчи навбатда айтиш керакки, суғуртачилар турли хавфларнинг олдини олиш фаолиятида энг фаол иштирокчилар ҳисобланади.

Суғурта компаниялари ўз даромадларининг бир қисмини турли тармоқлар ва иқтисодиёт сектори соҳаларига сармоя қилмоқда, шу орқали улар капитал тўплаш жараёнида фаол иштирок этмоқдалар.

Молиявий хавф-хатарларни суғурта қилиш шартномалари, агар уларнинг фойда олувчилари суғурталанувчидан бошқа шахслар бўлса, амалга оширилмаслиги тан олинади.

Молиявий хавф-хатарларни суғурта қилишнинг классик суғурта турларидан фарқли хусусияти шундаки, бу турда хавфли вазиятларнинг катта миқдори мавжуд бўлиб, уларнинг ҳисобида йўқотишларнинг катта ҳажми билан бирга, ҳар хил вақтларда келиб чиқиш жиҳатидан кўплаб хатти-ҳаракатларни ўз ичига олади. Шунингдек, ушбу йўқотишларнинг ҳажмларини ва сабабларини аниқлаш учун мураккаб ва узоқ муддатли тизим мавжуд. Замонавий молиявий хавф-хатарларни баҳолаш методологияси жаҳон саноатида содир бўлган ҳақиқий йўқотишларнинг статистикасини ҳисобга олишни ўз ичига олади.

Энг аввало, суғурта ҳимоясини қуйидаги суғурта механизмлари орқали амалга ошириш мумкин:

- Мулк суғуртаси, бу суғурта тури турли табиий офатлар, фожеалар, ёнғинлар, учинчи шахсларнинг ноқонуний ҳаракатлари ва ҳоказо сабабли юзага келган зарарни компенсация қилишни кафолатлайди;
- Фуқаролик жавобгарлиги суғуртаси, бу суғурта тури тадбиркорнинг иш фаолияти натижасида учинчи шахсларга келтирилган зарарни қоплаш зарурати туғилганда, унинг йўқотишларини қоплайди;
- Шахсий суғурта шартномалари, бу суғурта тури суғурталанувчиларга (тадбиркорнинг ходимлари ва ўзлари) тиббий ёрдамга эҳтиёж туғилганида, иш қобилятини йўқотишда, ногиронликка чиқишда, пенсия ёшига етишида ва бошқа ҳолатларда суғурта тўловларини таъминлайди.

АДАБИЁТЛАР:

1. “Кичик бизнесни ривожлантиришни молиявий ва институтционал қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида” 2023 йил 14 сентябрдаги ПҚ -306-сон.
2. ”Кичик бизнесни узлуксиз қўллаб-қувватлаш комплекс дастурини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”2024 йил 20 январь, 37-сон.
3. Sobirov Otabek, Ravshan Uzokboyev. Important Issues in the Organization of Work in Enterprises. Issue 05, 2024 ISSN (E): 2994-9521.
4. Собиров О.О. Хўжалик юритувчи субъектларда бошқарув ҳисобини такомиллаштириш йўналишлари. / Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. Тошкент, 2022 йил.
5. www.lex.uz
6. www.stat.uz